

Školska zgrada u historicističkom okruženju (II. dio)

Madlen Zubović, prof. i dipl. knjiž.

U prvom broju Ljetopisa Prometne škole objavljenom 2010. godine nalazi se istoimeni članak koji donosi priču o vilama izgrađenim u historicističkoj maniri krajem 19. stoljeća i smještenima duž Ulice Jože Vlahovića u neposrednoj blizini školske zgrade. Riječ je o kući *Whitehead*¹ smještenoj najbliže Školi, u Ulici Jože Vlahovića na broju 12, potom *Vili Hoyos*² na broju 14, zanimljivoj po tome što se u njoj održavala nastava u vrijeme gradnje naše školske zgrade (1947./1949.) i vili *Radio*³ smještenoj na suprotnoj strani istoimene ulice, na kućnom broju 9.

Nazivi ovih vilaka i vrijeme izgradnje upućuju nas na njihove nekadašnje vlasnike odnosno osobe koje su ostavile duboki trag u riječkoj povijesti, Roberta Whiteheada, engleskog industrijalca zasluznog za izum i proizvodnju ubojitog pomorskog oružja torpeda i njegovog zeta Georgia Hoyosa⁴. U nastavku ove priče o vrijednim zdanjima iz slavne riječke prošlosti donosimo neka saznanja vezana uz još dva objekta iz istoga vremena tj. o vili *Jones* smještenoj nasuprot kuće *Whitehead* (bivše Dobrović) i objektu *Upravne zgrade tvornice torpeda* čiji je naručitelj tkđ. Robert Whitehead.

Vila Jones

Vila se nalazi u Ulici Jože Vlahovića bb i danas je u njoj sjedište tvrtke *Obuća d.o.o.* S ulične strane vila je slabo uočljiva jer je skrivena iza masivne kovane ogradi, u udolini, ispod razine kojom vodi cesta. Građena je početkom 20. st. i odlikuje se secesijskim stilskim obilježjima s naznakama moderne arhitekture.⁵ Naručitelj je Whiteheadova tvornica, a dobila je ime po nekadašnjem vlasniku Albertu Edwardu Jonsu (1864. – 1934.), inače

¹ Kuća Whitehead (ex Dobrović), autor Pilepich, god. izgradnje 1876./1877.; *Arhitektura historicizma u Rijeci, Moderna galerija Rijeka – muzej moderne i suvremene umjetnosti*, str. 630

² Vila Hoyos, naručitelj Georgio Conte Hoyos, autor ing. Biliscoka, g. izgradnje 1890.; isto, str. 632

³ Vila Radio, naručitelj Gastone Radio, autor ing. Giovanni Maria Curet, g. izgradnje 1920., isto, str. 630.

⁴ Vjenčao se s Whiteheadovom kćeri Alice 1869. godine; isto, str. 164.

⁵ Ivančević, Nataša: Individualna stambena izgradnja; *Arhitektura historicizma u Rijeci*, str. 164.

tehničkom direktoru Whiteheadove kompanije, znanom i po nadimku Tal (velški – visok) Jones.

U travnju 1905. godine, nekoliko mjeseci prije vlastite smrti, Robert Whitehead reorganizirao je svoju tvrku u dioničko društvo kako bi je spasio od mogućih trzavica i nesporazuma između brojnih njegovih i Hoyosovih nasljednika. Novoustrojeno poduzeće registrirano je na Trgovačkom sudu u Rijeci kao *Torpedo Fabrik Whitehead und Co Aktiengesellschaft*, a novi je direktor postao Georgov sin Edgar Hoyos.

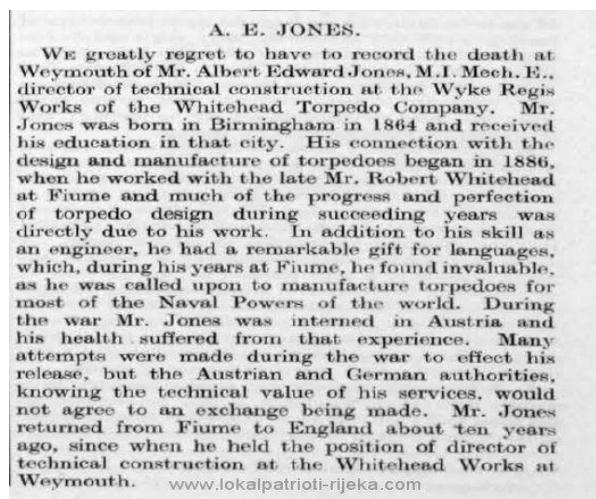
Engleskoj 1937.g. koji u objašnjenu kaže: "I believe the player on the right is Robert Whitehead, inventor of torpedoes, with my great-uncle A.E. (Tal) Jones, technical director at Whiteheads Torpedo works, Fiume."

Članovi uprave bila su i dva Engleza – već spomenuti, tehnički direktor Albert Edward Jones i britanski pomorski časnik Edwin Gallwey, direktor Whiteheadove britanske tvornice torpeda kod Weymoutha na jugozapadu Engleske osnovane 1891. godine. Inženjer Tal Jones obavljao je u kompaniji funkciju generalnog direktora, a sudjelovao je i u timu koji je 1907. godine izumio Whiteheadov grijач koji je, uz novi trocilindrični Brotherhoodov radijalni stroj, bitno pridonio udvostručenju brzine torpeda.⁶

Tal Jones je u vili živio sve do 1923. godine kada napušta Rijeku i nastavlja svoju karijeru kao projektant torpeda u Weymouthu u kojem je pak znan po indikativnom nadimku „Fiume“. Zanimljiv je podatak o njegovom tragičnom zatočeništvu u Austriji u vrijeme Prvog svjetskog rata. Nekoliko puta pokušalo ga se izvući iz zatvora razmjenom zarobljenika, no bezuspješno. Austrijske i njemačke vlasti smatrali su njegovo znanje o konstruiranju torpeda sviše opasnim.⁷

Tal Jones sa svojim sinom Lewisom

⁶ Zorović, Dinko: *Riječki torpedo – prvi na svjetu*, Muzej grada Rijeke, 2010.

⁷ Izvor: <http://www.lokalpatrioti-rijeka.com/forum/viewtopic.php?f=86&t=2225&start=90>

Upravna zgrada tvornice torpeda ili vila Whitehead (1878. – 1888.)

Prije izgradnje vile za osobne potrebe, Robert Whitehead 1876. g. naručuje i investira izgradnju, već spominjane, takozvane kuće Whitehead (*ex Dobrović*, danas na adresi Jože Vlahovića 12). Kuća je, prema tome kako su smješteni stanovi (po dva na svakom katu), vjerojatno služila za stanovanje visokih službenika tvornice i njihovih obitelji. Zajedno s *vilom Hoyos*⁸ nalazila se na prostranom posjedu s raskošno uređenim vrtom i perivojem na kojem je u poslijeratnom periodu podignuta naša školska zgrada.⁹ Danas se od vrta i nekadašnje fontane koja je zatrpana suhim granama i lišćem, naziru tek žalosni ostaci. U jednakom lošem i devastiranom stanju su i navedeni objekti čiji stanari ili vlasnici nemaju nikakvih spoznaja o njihovoј arhitekturnoj i povijesnoј vrijednosti. Obje su vile navodno povezane podzemnim hodnicima s upravnom zgradom i tvorničkim halama. Tuneli su izgrađeni radi veće sigurnosti i osiguranja poslovne tajnosti, budući da su u njihovim vilama redovito odsjedali visoki vojni dužnosnici i članovi stranih komisija. U prilog tome koliko su njihove obitelji bile poznate i moćne ide i podatak o vjenčanju Georgiove i Alicine kćeri Margherite Hoyos za Herberta von Bismarca, sina „čeličnog kancelara“ Otta von Bismarca.

Vjenčali su se u Beču 1892. godine.

Kuća Whitehead (ex Dobrović)

Detalj ukrasnog neobaroknog ornamenta na jugoistočnoj strani kuće Whitehead

⁸ Vila je doživjela mnoge dogradnje, te je danas jedva prepoznatljiv autentičan dio vile građen 1890. Projektant E. Biliscoka zamislio ju je kao „neorenesansnu katnicu s pročeljem raščlanjenim trima prozorskim osima i središnjim rizalitom zaključenim mansardnim timpanonom, te prilaznim stubištem sa sjeverne strane“.; *Arhitektura historicizma u Rijeci*, str. 164.

⁹ Godine 1949. podignuta je u Rijeci najveća novogradnja od oslobođenja Vojno-industrijska škola „Aleksandar Ranković“; članak: Rijeka postaje veliki moderni grad, *Riječki list*, 1949.

Ostatak "toretta" nekada sastavnog dijela velike kamene porte
postavljene na ulazu u posjed (na mjestu današnje "Škatulice")

Vila Hoyos (Jože Vlahovića 14)

Monumentalna vila Whitehead gradi se u kompleksu tvornice Torpedo 1878. godine prema zamisli tršćanskog arhitekta G. Bianchinija koji projektira rezidencijalnu neorenesansnu palaču stambene i poslovne namjene. Palača je južno orientirana asimetrična dvokatnica na kojoj se posebno ističu dva rizalitno izbačena tornja. Vila je u unutrašnjosti imala čak tri zasebna stubišta. U središnjoj prostoriji prvoga kata smješten je reprezentativni salon za prijame s raskošnim kaminima ukrašenima ležećim ženskim figurama. Iz salona izlazilo se na prostranu terasu. Unutrašnja originalna oprema potpuno je uništena pa nema niti traga nekadašnjoj raskoši. Vila je u nekoliko navrata nadograđivana. U veljači 1886. g. Whitehead upućuje Gradskom magistratu molbu za dogradnju ureda za službenike i prostoriju za crtanje i konstrukciju. Projekt nadogradnje potpisuje Enrico Biliscoka.

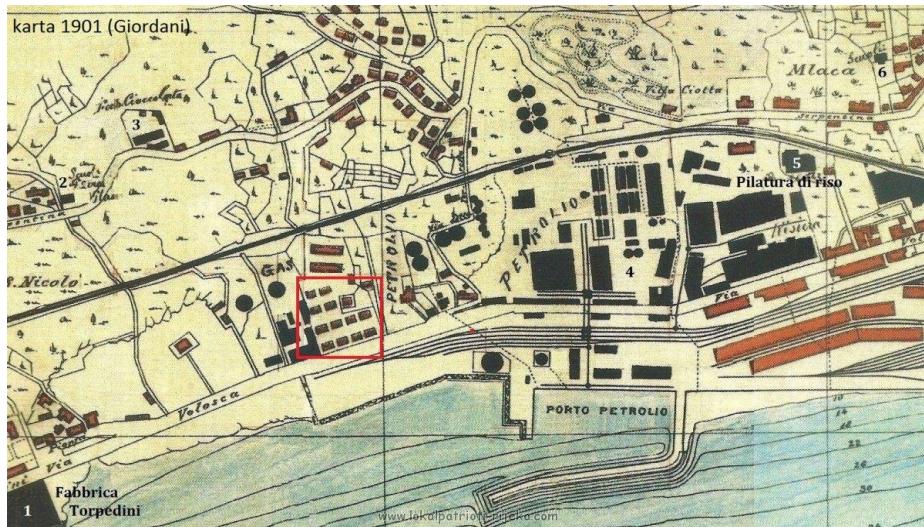

Danas je vila, barem izvana, rekonstruirana i konzervirana te predstavlja vrijedan primjer arhitekture historicizma. Unutrašnjost nažalost nije sačuvana. Saznali smo i to da je vila od 1995. godine bila u vlasništvu firme *Tekol-Teri* (kasnije *Teri-Crotek*) poznatoga riječkoga poduzetnika Mate Markanovića te da je krajem 2011. godine neslavno propala zbog poreznih i inih dugova od 180 milijuna kuna. U vlasništvu firme bilo je ne samo ovo reprezentativno zdanje već i čitav kompleks objekata čija je vrijednost procijenjena na 55 milijuna kuna. Nakon trinaestog pokušaja prodaje nekretnina stečajnog dužnika *Teri-Croteka*, 12. rujna 2015. godine za 16 milijuna kuna taj poslovni kompleks zajedno su kupili Grad Rijeka i komunalna poduzeća *Vodovod i kanalizacija* te *Čistoća*. Unutar poslovnog

kompleksa od gotovo 180 000 četvornih metara nalazi se bivša upravna zgrada Whiteheadove tvornice torpeda, industrijske hale i samački hotel.¹⁰

Whiteheadove radničke kuće (Case operaie Silurificio Whitehead, 1885. -1887)

Poduzetni Englez Robert Whitehead dolazi godine 1858. g. iz Trsta u Rijeku i obnavlja posustalo riječko Tehničko poduzeće. Otkrićem torpeda 1866.g. započinje s vrlo unosnom proizvodnjom zapošljavajući u svojoj tvornici 700-800 radnika. Poznato je kako je Whitehead zajedno s gradonačelnikom Ciottom i arhitektom Zammatijem zaslužan za izgradnju mnogih riječkih objekata pa i cijelih ulica (Dolac) ili četvrti (Brajda). No manje je poznato kako nije samo ulagao u izgradnju velebnih vila poput njegove stambene palače *Case Veneziane*, već se brinuo i o svojim radnicima, izgradivši u blizini tvornice na priobalnom području zvanom *Rečice (Recize)*¹¹ čitavo radničko naselje za 48 obitelji. Godine 1881. Filibert Bazarig projektira osam kuća uz glavnu prometnicu *Via di Volosca* (danasa Industrijska ulica, odnosno Ulica Milutina Barača). Riječ je o jednokatnim dvojnim objektima površine oko 120 m², s vanjskim stubištem za ulaz u stanove na gornjem katu. Stanovi su dvosobni s kuhinjom, ostavom, hodnikom i nužnikom (*water closet*). Radi usporedbe treba istaknuti kako je u Beču 1910. g. samo 7% svih najamnih kuća imalo unutarnju kupaonicu i WC. Ispred svake kuće bila su po dva ograđena vrta u kojima su obitelji mogle uzgajati cvijeće ili nešto povrća za kućanstvo. U planovima iz 1888. – 1887. ucrtane su na sjevernom dijelu terena u vlasništvu *Whitehead&Co.* još dvije dugačke radničke dvokatnice s četiri ulaza i stanovima predviđenim za samce.¹²

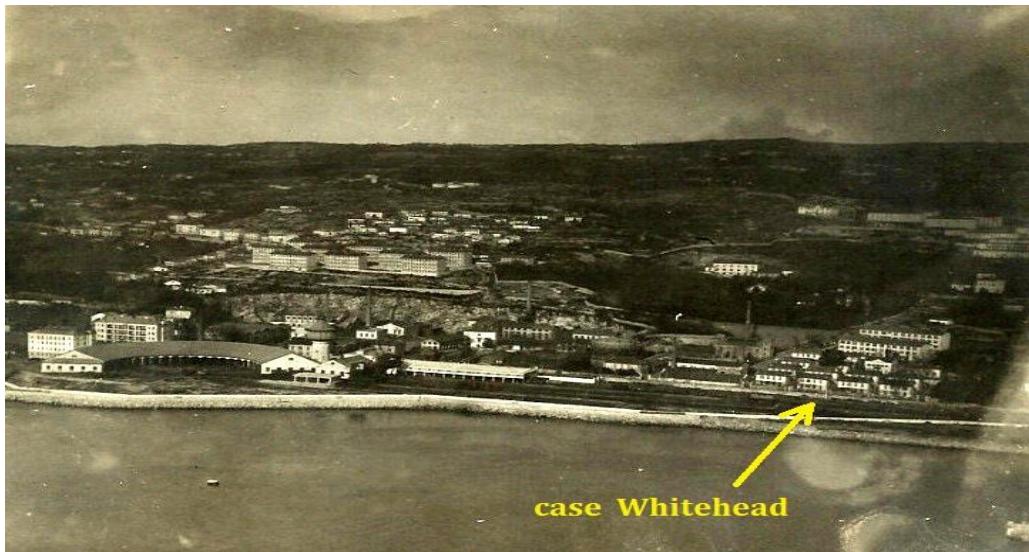

Preuzeto sa: <http://www.lokalpatrioti-rijeka.com/forum/viewtopic.php?f=177&t=2953>

¹⁰ Izvor: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Rijeka/Grad-ViK-i-Cistoca-kupili-upravnu-zgradu-samacki-hotel-i-hale-za-16-milijuna-kuna>

¹¹ Ekl, Vanda: *Živa baština*, str. 119. Lokalitet *Rečice* nalazi se u južnom dijelu nekadašnje podopćine *Plase*, zapadno od *Sv. Nikole*, istočno od *Cerovica*. Naziv je i danas živ, označuje isti predio. Prema narodnoj predaji „onaj potok žive vode ki teče kraj tvornice torpedi zove se *Rečice*, a onaj ki teče kroz Cecilinovo – *Mlaka*.“

¹² Glavočić, Daina: Stambena arhitektura; *Arhitektura historicizma u Rijeci*, str. 150.

Fotografija iz 1930. g. na kojoj se vidi radničko naselje koje je u Drugom svjetskom ratu potpuno srušeno prilikom bombardiranja. Ostala je samo jedna dugačka radnička dvokatnica nekada zvana *Casa grande* (Velika kuća) koja je i danas u funkciji.¹³

¹³ Isto, str. 154.